

זריזין מקדימין למצוות - פתיחה

א. חכמים דורשים על הפסוק 'וביום השמיני ימול בשר ערלתו' (ספרא תזריע פרשה א):
וביום מלמד שכל היום כשר למילה אלא שהזריזים מקדימים למצות שנאמר וישכם אברהם
בבקר ויחבוש את חמורו.
וכך כותב הרמב"ם (מילה א, ח):
מל משעלה עמוד השחר כשר, וכל היום כשר למילה, ואעפ"כ מצוה להקדים בתחלת היום
שזריזין מקדימין למצות.
וכן המאירי בשני מקומות. בהוריות (מאירי הוריות י):
וכל שכן כשתבא דבר מצוה לידו שיהא מכלל זריזים מקדימים למצות ולא יתאחר בעשיית
מצוה שאין זה אלא דרך מי שאינו עושה המצוה דרך כונה מעולה אלא כמי שעושה אותה דרך
פירוק עול ומצוה מלמדה.
ביומא כותב המאירי (מאירי יומא כח):
כל היום כשר למילה שנא' וביום השמיני וכו' ומ"מ ראוי לזריזים להקדים בה בשחרית שלא
יראה כמתרשל בה מצד חמלתו על הבן ולאחוז בדרכי האבות שנאמר עליהם בכיוצא בה וישכם
אברהם בבוקר.

התבונן היטב בדברי המאירי: מדוע חשוב להזדרז במצוות? זוהי חובה גמורה או דבר
שראוי לעשות, מעלה, אך לא חובה? זו חובה כללית או מעלה וערך ששייך לאנשים
מסוימים?

אדם שאינו מזדרז לקיים את המצוה מבטא בכך חוסר רצון ושמחה בקיומה. המאירי כותב ש'ראוי לזריזים
להקדים בה', ועולה מכך שזו אינה חובה אלא מצוה ומעלה.
הבנה אחרת אולי בעוצמת הדין ואופיו עולה מדברי המשנ"ב. השו"ע כותב על תחילת זמן תפילת
ערבית (רלה, ג):
לכתחלה צריך לקרות ק"ש מיד בצאת הכוכבים, וזמנה עד חצי הלילה.
מדוע השו"ע מחייב לכתחילה לקרות ק"ש בצאת הכוכבים? יתכן שמקורו בשיטת רבנו יונה'
שחכמים תקנו תקנה מיוחדת בקריאת שמע לקרות בתחילת הזמן, שמא ישכח וישן בלא לקרוא
ק"ש². אולם המשנ"ב מפרש (שם ס"ק נו):
מיד בצאת הכוכבים - דזריזין מקדימין למצות.

חזור ולמד את דברי השו"ע לפי פירוש המשנ"ב והאזן לדברים. מה תוכל ללמוד מכך על
אופי ועוצמת דין זריזין?

1. ברכות א. בדפי הרי"ף.
2. חכמים אסרו הרי לאכול ולישון לפני קריאת שמע, ורבנו יונה לומד מכך שהם גם חייבו לקרוא בתחילת
הזמן. הרא"ש חולק וסבור שהם רק אסרו על אכילה ושינה אך לא חייבו לקרוא בתחילת הזמן.

השו"ע כותב 'לכתחילה צריך לקרות ק"ש מיד בצאת הכוכבים', והמשנ"ב מפרש שהדברים נובעים מדין 'זריזין מקדימין למצוות'. מכאן שלדעתו משמעות דין זריזין היא חיוב לכתחילה כללי, והוא אינו רק ערך ומעלה ששייכת באנשים מיוחדים כפי שעולה אולי מדברי המאירי, 'ומ"מ ראוי לזריזים להקדים בה בשחרית'.

ב. המסילת ישרים מחלק בין שני סוגי זריזות (מסילת ישרים פרק ז):

חלקי הזריזות שנים, אחד קודם המעשה ואחד אחרי כן. קודם התחלת המעשה הוא שלא יחמיץ האדם את המצוה, אלא בהגיע זמנה או בהזדמנה לפניו או בעלותה במחשבתו, ימהר יחיש מעשהו לאחוז בה ולעשות אותה ולא יניח זמן לזמן שיתרבה בינתים. כי אין סכנה כסכנתו, אשר הנה כל רגע שמתחדש, יוכל להתחדש איזה עכוב למעשה הטוב... על כן הזהירו זכרונם לברכה (מכילתא שמות יב): ושמרתם את המצוות, מצוה הבאה לידיך אל תחמיצנה... ואמרו (פסחים ד): זריזים מקדימים למצוות. וכן אמרו (ברכות ו) לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו בשבת. ובמדרש אמרו (בראשית רבה פ' מח): הוא ינהגנו על מות, בזריזות, כאלין עולמתא, כמה דאת אמר (תהלים סו): בתוך עלמות תופפות. כי הזריזות היא מדת שלימות גדול אשר טבעו של האדם מונעה ממנו עתה. ומי שמתגבר ותופש בה כל מה שיוכל, הנה לעתיד לבוא יזכה לה באמת, אשר הבורא יתברך יתנה לו שכרו חלף מה שהשתדל אחריה בזמן עבודתו: אך הזריזות אחר התחלת המעשה הוא, שכיון שאחז במצוה, ימהר להשלים אותה ולא להקל מעליו כמי שמתאוה להשליך מעליו משאו, אלא מיראתו פן לא יזכה לגמור אותה. ועל זה הרבו להזהיר, זכרונם לברכה, ואמרו (בראשית רבה פ' פה): כל המתחיל במצוה ואינו גומר אותה, קובר אשתו ובניו. ואמרו (שם): אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה... וכן תמצא כל מעשיהם של צדיקים תמיד במהירות. אברהם כתוב בו (בראשית יח): וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי וגו', ויתן אל הנער וימהר. רבקה, (שם כד) ותמהר ותער כדה וגו'. וכן אמרו במדרש (במדבר רבה פרשה י): ותמהר האשה וגו' (שופטים יג), מלמד שכל מעשיהם של צדיקים במהירות, אשר לא יתנו הפסק זמן לא אל התחלת המצוה ולא אל השלמתה.

מהם שני סוגי הזריזות?

הזריזות, כותב הרמח"ל, לא רק מבטאת את רצונו הטהור של האדם במצוה אלא גם יוצרת ומחזקת את רצונו (שם):

ותראה שהאדם אשר תלהט נפשו בעבודת בוראו, ודאי שלא יתעצל בעשית מצותיו, אלא תהיה תנועתו כתנועת האש המהירה, כי לא ינוח ולא ישקוט עד אם כלה הדבר להשלימו. ואמנם, התבונן עוד, שכמו שהזריזות הוא תולדת ההתלהטות הפנימי, כן מן הזריזות יולד ההתלהטות. והיינו, כי מי שמרגיש עצמו במעשה המצוה כמו שהוא ממהר תנועתו החיצונה, כן הנה הוא גורם שתבער בו תנועתו הפנימית כמו כן, והחשק והחפץ יתגבר בו וילך. אך אם יתנהג בכבודות בתנועת איבריו, גם תנועת רוחו תשקע ותכבה. וזה דבר שהנסיון יעידהו.

כיצד מחזקת הזריזות את הרצון והלהט? הרגשת כך פעם?

הזריזות גורמת לכך ש'תבער בו תנועתו הפנימית', לכך ש'החפץ יתגבר בו וילך'. לעומת זאת, אדם שמתנהג בכבדות גורם לכך ש'גם תנועת רוחו תשקע ותכבה'.

ג. נפגשנו לעיל עם דברי המאירי שאומר ש'ראוי לזריזים להקדים בה בשחרית', דברים שמהם עולה שאדם אינו חייב להיות מהזריזים. מסתבר אפוא שלא נחלל שבת כדי להזדרז במצוות, דבר שאינו חובה גמורה. אולם ישנם שני מקורות שמהם עולה לכאורה אחרת. המקור הראשון הוא הגמ' בפסחים (פסחים סח):

תניא, אמר רבי שמעון: בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה, שהרי הקטר חלבים ואברים ופדרים כשרים כל הלילה (ובכל זאת למרות שהם כשרים כל הלילה) ואין ממתנינים להם עד שתחשך (אלא מקטירים בשבת).

רש"י הסביר (שם):

כשירין כל הלילה - כדכתיב על מוקדה על המזבח כל הלילה ויכול להקטירין כל הלילה, ואף על פי כן אין ממתנינים להם עד שתחשך אלא מחללין שבת עליהן, כדכתיב עולת שבת בשבתו על עולת התמיד אלמא חביב למהר מצוה בשעתה.

רבי שמעון לומד את חביבות קיום מצוה בשעתה מכך שעל האדם להקטיר את איברי הקרבן בשבת עצמה למרות שניתן לעשות זאת גם במוצאי שבת. האם ניתן ללמוד מכך שהערך של 'זריזין מקדימין למצוות' דוחה שבת? מה היחס בין 'חביבה מצוה בשעתה' ובין 'זריזין מקדימין למצוות'? **ר' אשר וייס** טוען שאלו שני דינים שונים (מנחת אשר בראשית סימן כב):

מקור הלכה זו במנחות עב ע"א ובפסחים ט"ה ע"ב דאמר ר' שמעון בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי הקטר חלבים ואיברים כשרים להקרבה כל הלילה ולא היה ממתין להקריב איברי תמידין ומוספין של שבת במוצ"ש אלא מקריבין בשבת וילפינן מקרא ד"עולת שבת בשבתו" דמקריבין אף איברי ופדרי קרבן שבת בשבת עצמה אף דאפשר להמתין עד מוצ"ש משום דחביבה מצוה בשעתה... וצריך ביאור מה בין דין זה להא דזריזין מקדימין. ונראה בביאור דין זה דחביבה מצוה בשעתה, דכל מצוה דיש בה עיקר זמן לעשות המצוה וזמן נוסף שיוצא ידי חובתו אך אין זה עיקר זמנה לכתחילה אלא הוא כעין תשלומין צריך לקיים המצוה בזמן העיקרי משום חביבה מצוה בשעתה. ומדויק בזה מה שאמרו בשעתה דהיינו בעיקר זמנה. משא"כ בזריזין מקדימין הוא זמן אחד אלא דצריך להקדים המצוה לתחילת הזמן משום חובב מצוה ואינו מתחלק לב' זמנים. ובהקטר חלבים ואיברים עיקר הזמן הוא כולו ככל עבודת הקרבנות, והלילה הוא כזמן תשלומי המצוה, ולכך דוחה שבת ומקריבין בו ביום משום דחביבה מצוה בשעתה.

מה ההבדל בין 'חביבה מצוה בשעתה' ובין 'זריזין מקדימין למצוות'? מדוע ניתן לחלל שבת לצורך הקטרת אברים למרות שניתן לעשות זאת במוצאי שבת?

המושג 'חביבה מצוה בשעתה' נאמר במצבים שבהם יש למצוה זמן עיקרי מסוים וזמן אחר שבו ניתן להשלים אותה בדיעבד. זמנה העיקרי של מצוות הקטרת אברים הוא ביום 'ככל עבודת הקרבנות והלילה הוא כזמן תשלומי המצוה'. לכן המצוה עצמה דוחה שבת ולא חובת הזריזות: מצוות הקטרת אברים דוחה שבת ועל האדם לקיימה בזמנה העיקרי.

ד. מקור נוסף שממנו עולה לכאורה שזריזות במצוה דוחה שבת הוא עמדת רבי אליעזר שמכשירי מילה³ דוחים שבת. נלמד את המשנה (שבת קל):

רבי אליעזר אומר: אם לא הביא כלי מערב שבת - מביאו בשבת מגולה.

רבי אליעזר מתיר אפוא לחלל שבת לצורך הבאת הסכין. התוספות שואלים על כך (שם):

וא"ת וביאו התינוק אצל כלי דהשתא ליכא איסור שבת כלל דהחי נושא את עצמו (ובהבאת התינוק לא יעברו על איסורי הוצאה, ומדוע שלא יביאו את התינוק אל הכלי?)... ועוד י"ל כיון דיותר בקל יביא הכלי משיביא התינוק שרי ר"א כדי למהר המצוה כדמוכח בגמרא דאמר פעם אחת שכחו ולא הביאו איזמל מע"ש והביאו בשבת שלא ברצונו שהביאו דרך חצרות וגגות וקרפיות והיו יכולין להביא דרך רה"ר אלמא דשרי ר"א דרך רה"ר דהוי דאורייתא כדי למהר המצוה אף על פי שיכול לעשות [בענין] דליכא אלא איסורא דרבנן.

מדוע ר"א מתיר להביא את הכלי אל התינוק, הרי ניתן להביא את התינוק אל הכלי? מה תוכל ללמוד מתשובה זו על השאלה האם ניתן לחלל שבת כדי להזדרז במצוה?

רבי אליעזר מתיר להביא את הכלי אל התינוק משום שזוהי הדרך המהירה ביותר לקיום המצוה. האם ניתן ללמוד מכך שמוותר לחלל שבת כדי להזדרז בעשיית מצוה? נראה שלא: רבי אליעזר סבור שמכשירי מילה דוחים שבת, והעובדה שזוהי הדרך המהירה ביותר מגדירה את הבאת הכלי כמכשירי מילה, כפעולה שמסייעת לקיום המילה. הגדרת הפעולה כמכשירי מילה היא שמאפשרת את דחיית השבת.

וכך כותב ר' אשר וייס (שם):

אך באמת נראה דאין בזה קושיא כלל דלא משום זריזין מקדימין דוחין שבת אלא דמשום זריזין מקדימין נחשב הבאת הסכין מכשירי מילה וממילא דוחה שבת כמו שאר מכשירי מילה שדוחין שבת לר"א ודו"ק.

3. רבי אליעזר סבור שלא רק המילה דוחה שבת שבת, אלא גם מכשיריה, פעולות כהכנת הסכין וכדומה. חכמים חולקים עליו בכך וסבורים שרק עצם פעולת המילה דוחה שבת ולא מכשיריה.